

Z Katedry Prawa Międzynarodowego Publicznego UMCS
Kierownik: doc. dr Lech Antonowicz

Jan BALICKI

Dyskryminacja rasowa w świetle prawa międzynarodowego

Расовая дискриминация в свете международного права

Racial Discrimination in the Light of International Law

§ 1. Dyskryminacja rasowa — jak i inne formy dyskryminacji ludzi — nie jest tworem czasów najnowszych. Towarzyszy ona od wieków klasowemu społeczeństwu. Kolonializm opiera się na aksjomacie nierówności ras, dla którego szukano zrazu uzasadnienia w religii¹, potem w pseudonauce², wreszcie w sloganie o „white man's burden”³.

Dyskryminacja rasowa oraz wszelka inna ludności obcej i własnej nie była do niedawna krępowana przez wyraźne normy prawa między-

¹ Na przykład duchowny na dworze Karola V, Juan Sepulveda, uzasadniał walkę z Indianami najcięższym ich grzechem — czcią dla bożków oraz aksjomatem, że są oni z natury swej istotami niższymi. Inny przykład: Zgromadzenie Ustawodawcze Nowej Anglii uchwaliło w r. 1640, że „ziemia i wszystko, co się na niej znajduje, należy do Boga; Bóg może oddać ziemię wybranemu narodowi; wybranym narodem jesteśmy my”. Por. L. H a n k e: *Aristotle and the American Indians, a Study in Race Prejudice in the Modern World*, London 1959, s. 44, 45, 100.

² M. in.: amerykański antropolog Gliddon twierdził, że ludzie biali mają równie mało wspólnego z Murzynami i Indianami, jak niedźwiedzie polarne z tygrysami (J. C. N o t t i G. R. G l i d d o n: *Types of Mankind*, Philadelphia 1854, s. 79); hrabia A. de G o b i n e a u w wydanej w r. 1853 *Introduction à l'Essai sur l'inégalité des races humaines* stara się udowodnić tezę o wrodzonych właściwościach ras, o obdarzonej wszelkimi zaletami rasie białej i o bliskiej zwierzętom rasie czarnej; prekursorem rasowych dogmatów hitleryzmu był H. S. C h a m b e r l a i n (m. in. zob. wydane w r. 1899 *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts*).

³ Slogan ten wyrażać ma obowiązek „wyżej stojących” ras i narodów, dopomagania niżej stojącym, które same rządzić się nie potrafią, a więc zmierza również do wykazania nierówności ras i narodów.

narodowego. Co prawda niektórzy autorzy, jak Bluntschli, Fiore, Fauchille⁴, uważali, że prawo międzynarodowe gwarantuje każdemu człowiekowi pewne podstawowe prawa. Inni jednak traktowali tę koncepcję ze sceptycyzmem. Jeszcze w r. 1955 Lauterpacht stwierdza: „Przyjmuje się powszechnie, że abstrahując od obowiązków wynikających z traktatów, państwo upoważnione jest do traktowania zarówno swoich obywateli, jak i bezpaństwowców według swego swobodnego uznania — a sposób, w jaki ich traktuje, nie jest sprawą, którą z zasady interesowałoby się prawo międzynarodowe”⁵.

Konwencje haskie z lat 1899 i 1907 skodyfikowały pewne zwyczajowe obowiązki państw wobec ludności cywilnej; związane one były jednak ze stanem wojny, odnosiły się tylko do ludności okupowanego terytorium.

Niektóre partykularne normy, zwrócone przeciwko dyskryminacji rasowej, znaleźć można w traktatach o ochronie mniejszości zawartych po pierwszej wojnie światowej z niektórymi nowo powstałymi, czy też pokonanymi w wojnie lub przyjmowanymi do Ligi Narodów państwami⁶. Traktaty te na ogół nie dały praktycznych rezultatów⁷, a ponadto z uwagi na jednostronny charakter zawartych w nich zobowiązań dyskryminowały one państwa zobowiązane⁸. Sygnatariuszami traktatów były bowiem z jednej strony państwa małe i średnie, które brały na siebie obowiązek poszanowania praw mniejszości, z drugiej — zwycięskie w pierwszej wojnie światowej wielkie mocarstwa, posiadające kolonie i mniejszości narodowe, które ze swej strony żadnych zobowiązań, dotyczących traktowania tych mniejszości, nie przyjmowały.

⁴ M. in.: P. Fauchille: *Traité de droit international public*, éd. VIII, Paris 1921, t. I, s. 757; J. C. Bluntschli: *Das moderne Völkerrecht der zivilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt*, Aufl. III, Nördlingen 1878, §§ 360 - 363, 370; P. Fiore: *International Law Codified* [tłumaczenie angielskie z V włoskiego wydania] London 1918, art. 367 - 435.

⁵ *International Law, A Treatise*, by L. Oppenheim, eighth edition edited by H. Lauterpacht, London 1955, t. I, s. 641.

⁶ Wśród tych państw była i Polska, która podpisała tzw. mały traktat wersalski (Dz. U. R. P., 1920, nr 110, poz. 728).

⁷ W latach 1929 - 1936 wpłynęły do Sekretariatu Ligi Narodów 852 petycje w sprawie naruszenia praw mniejszości; Sekretariat odrzucił 381 ze względów formalnych, 466 zdyskwalifikował filtr specjalnej komisji mniejszościowej; Rada Ligi Narodów rozpatrywała 5 petycji bez praktycznych rezultatów. Por. W. N. Durdienewski i S. B. Kryłow: *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1950, s. 417 oraz W. Michowicz: *Walka dyplomacji polskiej przeciwko traktatowi mniejszościowemu w Lidze Narodów w 1934 roku*, Łódź 1963, s. 162.

⁸ Traktat mniejszościowy wiążący Polskę wykorzystywany był szczególnie tendencyjnie przez Rzeszę niemiecką po jej wstąpieniu do Ligi Narodów. Por. Michowicz *op. cit.*, *passim* oraz W. Sworakowski: *Międzynarodowe zobowiązania mniejszościowe Polski*, Warszawa 1935.

Nie zabrakło też w okresie międzywojennym teoretycznych rozważań i dezyderatów instytucji i stowarzyszeń, zajmujących się problematyką prawa międzynarodowego⁹, jednak bez praktycznych rezultatów.

§ 2. Druga wojna światowa miała utworzyć Niemcom drogę do panowania nad światem w oparciu o dogmat wyższości rasowej. Reakcja na rasistowskie zbrodnie III Rzeszy wprowadziła walkę z dyskryminacją rasową do prawa międzynarodowego, przyczyniła się do sprecyzowania zbrodni dyskryminacji. Wiele dokumentów koalicji antyhitlerowskiej świadczy o czynionych staraniach w kierunku ochrony praw człowieka i pociągnięcia zbrodniarzy wojennych do odpowiedzialności.¹⁰ Przekonanie o słuszności oddania pod sąd zbrodniarzy wojennych wzrastało wraz z precyzowaniem przestępstw, za które winni odpowiadać.

Wspólna deklaracja rządów 12 państw (wśród nich Polski) z 18 grudnia 1942 r. zawiera już określenie, chociaż jeszcze nie nazwę, ludobójstwa: „[...] władze niemieckie [...] wprowadzają obecnie w życie niejednokrotnie przez Hitlera zapowiedziany plan eksterminacji narodu żydowskiego w Europie [...]”

W Londynie 20 października 1943 r. odbyło się zebranie organizacyjne Komisji Narodów Zjednoczonych do spraw Zbrodni Wojennych (U.N.

⁹ Na przykład w uchwalonej w r. 1936 przez International Law Association, Academie Diplomatique Internationale i Union Juridique Internationale deklaracji o podstawach i głównych zasadach współczesnego prawa międzynarodowego w art. 28 czytamy: „Każde państwo przyznaje każdej jednostce na swym terytorium pełną i kompletną ochronę prawa do życia, wolności, własności bez jakiegokolwiek dyskryminacji opartej na narodowości, płci, rasie, języku lub religii”. (International Law Association, Conference Rep., 338/1936).

¹⁰ Karta Atlantycka daje m. in. wyraz nadziei, że „po ostatecznym zniszczeniu tyranii nazistowskiej zapanuje pokój, który [...] da rękojmię, że wszyscy ludzie we wszystkich krajach będą mogli pędzić swe życie wolni od strachu i niedostatku [...]”. Deklaracja Narodów Zjednoczonych z 1 stycznia 1942 r. wyraża przekonanie, że „[...] zupełne zwycięstwo nad ich wrogami jest rzeczą zasadniczą dla ochrony życia, wolności, niepodległości i swobody religijnej oraz dla zachowania praw człowieka i sprawiedliwości w ich własnych jak również w innych krajach”. Deklaracja krajów sojuszniczych, okupowanych przez Niemcy, z 12 stycznia 1942 r. przypomina, że „gwałty dokonywane na ludności cywilnej pozostają w sprzeczności z powszechnie przyjętymi poglądami narodów cywilizowanych, dotyczącymi prowadzenia działań wojennych” oraz ogłasza, jako jeden z podstawowych celów wojny, „ukaranie drogą zorganizowanego wymiaru sprawiedliwości tych, którzy są winni przestępstw i za nie odpowiedzialni [...]”. W odpowiedzi na noty wystosowane przez sygnatariuszy powyższej deklaracji ZSRR, W. Brytania i USA stwierdzają, że uczynią wszystko, aby oddać zbrodniarzy wojennych pod sąd. Przytoczone i inne dokumenty z okresu drugiej wojny światowej, jak również dokumenty dotyczące likwidacji skutków tej wojny, cytowane są ze zbioru *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna, Wybór dokumentów, Wstęp i opracowanie Ludwika Gelberga*, Warszawa 1960, t. III, (dalej cyt.: Zbiór Gelberga).

War Crimes Commission). Ograniczyła ona zrazu swe prace do zagadnienia zbrodni wojennych *sensu stricto*, w oparciu o konwencje haskie, jednakże stopniowo rozszerzała zasięg swych zainteresowań także na odpowiedzialność za wojnę agresywną i za przestępczą działalność agresorów wobec ludności, sprzeczną z ogólnymi zasadami prawnymi cywilizowanych narodów; ta właśnie ostatnia kategoria przestępstw objęta została następnie mianem „zbrodni przeciwko ludzkości”.

Obok toru ściśle prawnego w Komisji precyzowanie zasady odpowiedzialności za zbrodnie wojenne szło też torem politycznym na najwyższym szczeblu.

Deklaracja moskiewska z 30 października 1943 r. w sprawie odpowiedzialności hitlerowców za popełnione przestępstwa zapowiada w imieniu 32 Narodów Zjednoczonych ukaranie osób odpowiedzialnych za okrucieństwa, masakry i egzekucje.

Komunikat z konferencji krymskiej zapowiada raz jeszcze sprawiedliwe i szybkie ukaranie wszystkich zbrodniarzy wojennych.

Deklaracja dotycząca klęski Niemiec i objęcia nad Niemcami najwyższej władzy przez rządy ZSRR, W. Brytanii, USA oraz Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej postanawia m. in. aresztowanie zbrodniarzy wojennych oraz uchylenie przepisów, będących wyrazem dyskryminacji rasowej, religijnej lub politycznej.

Układ poczdamski stanowi m. in.: „Będą uchylone wszystkie ustawy narodowo-socjalistyczne [...], które wprowadziły dyskryminację z uwagi na rasę, wyznanie lub przekonania polityczne. Nie będzie tolerowana żadna taka dyskryminacja prawna, administracyjna czy inna [...]”.

§ 3. Do podpisanej w Londynie 8 sierpnia 1945 r. przez cztery mocarstwa umowy w przedmiocie ścigania przestępców wojennych przystąpiło 19 państw, wśród nich Polska ¹¹.

Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego precyzuje trzy typy czynów podlegających jurysdykcji Trybunału — obok zbrodni wojennych *sensu stricto* i zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodnie przeciwko ludzkości, tj. przestępstwa typu dyskryminacyjnego, wynikłe z pobudek politycznych, rasowych lub religijnych. Ten ostatni typ przestępstw określa art. 6 lit. „c” statutu: „Morderstwa, wytępianie, obracanie ludzi w niewolników, deportacja i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko ludności cywilnej przed wojną lub podczas niej, albo prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnianiu jakiegokolwiek zbrodni podlegającej jurysdykcji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy czyny te naruszały, czy też nie prawo wewnętrzne państwa, gdzie je popełniono.”

¹¹ Dz. U. 1947, nr 63, poz. 367.

Zbrodnia przeciwko ludzkości jest deliktem dyskryminacji *sensu largo*, jako że może być popełniona nie tylko z pobudek rasistowskich¹², jednak w ujęciu statutu jest to przestępstwo zawężone, może być popełnione tylko w czasie wojny.

Statut i wyrok Trybunału tworzą tzw. prawo norymberskie. Zawarte w nim zasady, m. in. określenie i potępienie zbrodni przeciwko ludzkości, są częścią powszechnego prawa międzynarodowego¹³. Odtąd już na szerszym forum Organizacji Narodów Zjednoczonych odbywa się ewolucja, idąca w kierunku uniezależnienia pojęcia i karalności deliktu dyskryminacji od stanu wojny.

§ 4. Punktem wyjściowym wspomnianej wyżej ewolucji jest Karta Narodów Zjednoczonych, zawierająca podsumowanie doświadczeń walki przeciwko rasistowskim agresorom i wnioski z tej walki wyciągnięte. We Wstępie Karta deklaruje decyzję ludów Narodów Zjednoczonych „przywrócenia wiary w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość jedności, w równouprawnienie mężczyzn i kobiet, równość narodów wielkich i małych”. Wśród celów i zasad ONZ wymienione są w art. 1 ust. 3 „popieranie i zachęcanie do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnicę rasy, płci, języka lub wyznania.” Zgodnie z art. 13 ust. 1 Zgromadzenie Ogólne inicjuje badania i udziela zaleceń, by „wszyscy bez różnicy rasy, płci, języka i wyznania korzystali z praw człowieka i podstawowych wolności.” W ramach międzynarodowej współpracy gospodarczej i społecznej ONZ popiera w myśl art. 55 lit. „c” powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności bez względu na różnicę rasy, płci, języka lub wyznania”, w art. 56 zaś „wszyscy członkowie zobowiązują się współpracować z Organizacją indywidualnie i zbiorowo dla osiągnięcia celów wymienionych w art. 55”. Do zadań międzynarodowego systemu powiernictwa należy w ujęciu art. 76 lit. „c” m. in. „popieranie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnicę rasy, płci, języka lub wyznania oraz rozwijanie świadomości współzależności ludów świata”. Wreszcie Rada Gospodarczo-Społeczna może na podstawie art. 62 „udzielać zaleceń w celu zapewnienia poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wol-

¹² Znak równania między pojęciem „zbrodni przeciwko ludzkości” a pojęciem „przestępstwa dyskryminacyjnego” postawił słusznie referat zbiorowy *Przestępstwo dyskryminacji w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, wygłoszony w czasie sesji naukowej PAN w lipcu 1953 r., patrz t. III wydawnictwa PWN *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1954, s. 305.

¹³ Por.: A. Klafkowski: *Zasady norymberskie a rozwój prawa międzynarodowego*, Zachodnia Agencja Prasowa, Warszawa 1966.

ności". Obowiązek członków ONZ, dotyczący niestosowania dyskryminacji rasowej, jest w ujęciu Karty jednym z elementów szerszego obowiązku respektowania praw człowieka.

Jednak i w organach ONZ, i w nauce wyrażane były poglądy, że liczne postanowienia Karty, dotyczące ochrony praw człowieka, stanowią tylko pięknie sformułowane dezyderaty, nie posiadające jakoby mocy wiążącej, głównie z powodu braku definicji tych praw. Jednakże brak definicji jakiegось członu normy prawnej ani ogólnikowość sformułowania normy nie mogą być pretekstem do uchylenia się od zobowiązania z normy wynikającego. Nikt wszakże nie ma wątpliwości co do tego, że brak definicji agresji nie uchyla jej nielegalności.

Należy ponadto podkreślić, że interesujące nas tutaj elementy praw człowieka zostały ujęte w Kartie z całą jasnością; z cytowanych wyżej przepisów wynika bowiem obowiązek państw członkowskich niedyskryminowania kogokolwiek z powodu jego rasy (a także płci, języka i wyznania) — bez względu na zakres praw, o jakich przyznanie czy odmowę chodzi. Wreszcie prawa człowieka, chociaż dotychczas nie zdefiniowane, zostały wyliczone w szeregu, interpretujących Kartę, aktów prawnych. Z uwagi na moc wiążącą Karty, jako umowy międzynarodowej, dla państw sygnatariuszy, a są to obecnie niemal wszystkie państwa świata, zakaz dyskryminacji rasowej można uważać za ugruntowany w powszechnym prawie międzynarodowym ¹⁴.

---

¹⁴ Przykładowo można zacytować następujące wypowiedzi przedstawicieli doktryny: P. C. Jessup: „To, że poszanowanie godności ludzkiej i podstawowych praw człowieka jest obowiązkowe — jest prawem, co najmniej dla członków Organizacji (Narodów Zjednoczonych). Obowiązek ten nakłada Karta — umowa, której są stronami”. (*A Modern Law of Nations*, New York 1948, s. 91). Quincy Wright: „Art. 56 Karty nakłada obowiązki formalne na członków Narodów Zjednoczonych. Określenie «zobowiązują się» oznacza obowiązek, a wskazanie na działalność «indywidualną» w odróżnieniu od «zbiorowej» oznacza, iż członkowie zobowiązani są indywidualnie do osiągnięcia «powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania» [...]” (*National Courts and Human Rights — the Fujii Case*, „*American Journal of International Law*”, 1951, nr 45 s. 62). P. Guggenheim: „Różne postanowienia wskazują wyraźnie, że państwa są zobowiązane przyznać zależnym od siebie jednostkom podstawowe prawa. Formalne zobowiązanie tego rodzaju znajduje się np. w art. 55 lit. „c” Karty [...] Obowiązku tego nie uchyla, chociaż niewątpliwie zmniejsza jego wartość fakt, iż nie zawiera on precyzyjnej definicji tego, co należy rozumieć przez «prawa człowieka» i że nie zawiera on wyliczenia praw chronionych”. (*Traité de droit international public*, Genève 1954, s. 301). W. Jenks: „Zasada niedyskryminacji uznana została międzynarodowo w najbardziej uroczyściej formie”. (*Human Rights and International Labour Standards*, London 1960, s. 74). Por. też wypowiedzi zawarte w „*Yearbook of the International Law Commission*”, 1949.

Dalszy w tej sprawie rozwój w obrębie ONZ nie służył stworzeniu nowej normy prawa międzynarodowego, lecz jedynie bardziej szczegółowemu rozpracowaniu normy już istniejącej, jej dostosowaniu do wszelkich możliwych przejawów życia społecznego, wreszcie obwarowaniu jej gwarancjami. Rozwój ten odbywał się wielotorowo.

§ 5. Zgromadzenie Ogólne NZ 19 listopada 1946 r. na pierwszej swej sesji uchwaliło rezolucję treści następującej: „Zgromadzenie Ogólne oświadcza, że leży w wyższych interesach ludzkości położenie natychmiast kresu prześladowaniu i dyskryminacji religijnej i tzw. rasowej — oraz wzywa rządy i odpowiedzialne władze do zastosowania się do litery i do ducha Karty NZ oraz do przedsięwzięcia w tym celu niezwłocznych i energicznych kroków”¹⁵. Na tejże sesji zapadła druga ważka uchwała: „Zgromadzenie Ogólne przyjmuje do wiadomości porozumienie o ustanowieniu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego [...] Zgromadzenie Ogólne zatwierdza zasady prawa międzynarodowego, uznane statutem i wyrokiem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze”¹⁶. A także trzecia uchwała: „Ludobójstwo stanowi zbrodnię w rozumieniu prawa międzynarodowego, którą świat cywilizowany potępia [...] bez względu na to, czy zbrodnia ta została popełniona z przyczyn religijnych, rasowych, politycznych czy innych”¹⁷. Cytowana uchwała zaleca następnie poszczególnym państwom odpowiednie uzupełnienie ich ustawodawstw wewnętrznych oraz zleca Radzie Gospodarczo-Społecznej przeprowadzenie odpowiednich studiów celem przedłożenia projektu konwencji o ludobójstwie.

Rada Gospodarczo-Społeczna utworzyła Komisję Praw Człowieka, zlecając jej m. in. zadania przedstawiania Radzie propozycji, zaleceń, sprawozdań, dotyczących międzynarodowych deklaracji i konwencji w sprawie praw człowieka, ochrony mniejszości, zapobiegania dyskryminacji ze względu na rasę, płeć, język lub religię. Komisja powołała do życia Podkomisję do Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości, z zadaniem ustalenia, jakie przepisy należałoby przyjąć w tych dziedzinach.

§ 6. Aby utrzymać pewien chronologiczny porządek, należy wspomnieć — odrywając się na chwilę od rozwoju normy antydyskryminacyjnej w obrębie ONZ — o traktatach pokoju zawartych 10 lutego 1947 r. w Paryżu z Włochami, Finlandią, Bułgarią, Rumunią i Węgrami. Obok postanowień o ściganiu przestępców wojennych zawierają one przepisy dotyczące ochrony jednostek (także własnych obywateli tych państw) przed wszelkimi formami dyskryminacji. Art. 15 traktatu pokojowego z Wło-

¹⁵ Uchwała 103/I.

¹⁶ Uchwała 95/I z 11 grudnia 1946 r.

¹⁷ Uchwała 96/I z 11 grudnia 1946 r.

chami stanowi: „Włochy przedsięwzją wszelkie kroki konieczne dla zapewnienia wszystkim osobom pozostającym pod ich jurysdykcją, bez różnicy rasy, płci, języka lub wyznania, korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności, łącznie z wolnością wypowiedzania się, wolnością prasy i publikacji, wolnością kultu religijnego, wolnością przekonań politycznych i zgromadzeń publicznych”¹⁸. Identyczne sformułowania znajdujemy w pozostałych traktatach. Ponadto traktaty z Rumunią i Węgrami zawierają dodatkowo zobowiązania: „Rumunia (Węgry) przyjmuje też zobowiązanie, że ustawy mające moc wiążącą w Rumunii (na Węgrzech) co do ich treści i co do sposobu ich stosowania nie będą wprowadzać dyskryminacji ani pociągać za sobą dyskryminacji dla osób mających obywatelstwo rumuńskie (węgierskie) z uwagi na ich rasę, płeć, język lub religię, a to zarówno w odniesieniu do osób, majątku, zajęć, interesów zawodowych lub finansowych, statusu, praw politycznych czy cywilnych, jak i w odniesieniu do wszelkich innych zagadnień”¹⁹.

Nie można tu doszukiwać się analogii z traktatami dotyczącymi ochrony mniejszości po pierwszej wojnie światowej. Fakt bowiem, iż Narody Zjednoczone wypisały na swych sztandarach walkę przeciwko hitlerowskiej dyskryminacji rasowej o ochronę praw człowieka i poszanowanie prawa międzynarodowego świadczy, że odpowiednie obowiązki w tych dziedzinach spoczywają nie tylko na państwach pokonanych, ale że czują się nimi także związane państwa zwycięskie. Ponadto państwa pokonane w wojnie nie były wówczas jeszcze członkami ONZ i nie zobowiązały się do wykonywania postanowień Karty NZ, którymi w omówionych sprawach związane były państwa zwycięskie.

Omawiając rozwój normy antydyskryminacyjnej poza obrębem ONZ, wspomnieć należy o czterech konwencjach genewskich z r. 1949, dotyczących ochrony ofiar wojny; wszystkie one stoją na gruncie zakazu dyskryminacji osób ze względu na płeć, rasę, narodowość, religię, opinie polityczne czy z innych powodów²⁰.

§ 7. Ważnym krokiem na drodze ONZ, wiodącej do pełnej humanitaryzacji prawa międzynarodowego, jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r. stanowiąca punkt wyjściowy dla wielu późniejszych aktów międzynarodowych. Postanowienia jej znalazły się m. in. w traktacie pokoju z Japonią i w niektórych umowach dwustronnych (np. w umowie włosko-jugosłowiańskiej z r. 1955, dotyczącej administracji tzw. wolnego obszaru Triestu), a następnie w tak zasadniczych aktach, jak De-

¹⁸ Dz. U., 1949, nr 50, poz. 378.

¹⁹ Art. 3 traktatu z Rumunią i art. 2 traktatu z Węgrami. Por.: *Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza, 1947 god, Czast' pierwaja*, Gos. Izd. Polit. Lit., Moskwa 1952, s. 251 i 292.

²⁰ Dz. U., 1956, nr 38, poz. 171.

klaracja o zlikwidowaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej, konwencja o takiejże nazwie oraz Pakty Praw Człowieka.

Większość artykułów Deklaracji zaczyna się od sformułowania: „Każdy człowiek ma prawo”; zawarty jest w niej wykaz podstawowych praw i wolności człowieka, stanowiący uzupełnienie i interpretację odnośnych ogólnikowych postanowień Karty NZ. Ogólne obwarowanie uprawnień „każdego człowieka” zawiera art. 2 ust. 1 Deklaracji: „Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnicę rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu”²¹.

§ 8. Prace, nawiązujące do zasad norymberskich, doprowadziły do jednomyślnego uchwalenia 9 grudnia 1948 r. Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa²². Jako ludobójstwo określone zostają „dokonane w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych jako takich”: zabójstwo, spowodowanie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego, rozmyślne stworzenie warunków życia obliczonych na spowodowanie zniszczenia fizycznego, zmniejszanie urodzin, przymusowe przekazywanie dzieci członków danej grupy do innej grupy. Konwencja wyraźnie stwierdza, że ludobójstwo może być popełniane nie tylko w czasie wojny, ale i w czasie pokoju.

§ 9. Nie wszystkie prace w obrębie ONZ, poświęcone precyzowaniu normy antydyskryminacyjnej, uwieńczone zostały rezultatem pomyślnym. Tak więc:

A. Projekt kodeksu przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, przedstawiony Zgromadzeniu Ogólnemu na jego IX sesji w r. 1954 głosił w art. 2: „Następujące czyny stanowią przestępstwa przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości: [...] ust. 11. Nieludzkie czyny, jak morderstwo, eksterminacja, niewolnicze ujarzmienie, wywiezienie albo prześladowanie z przyczyn społecznych, politycznych, rasowych, religijnych albo kulturalnych, dokonane przez władze państwa lub przez nie tolerowane”²³. Przyjęcie projektu uzależniono jednak od uprzedniego zdefiniowania agresji, przestępstwa również objętego projektem, a wobec braku postępu w tej dziedzinie cały projekt pozostał, jak dotychczas, bez biegu.

B. Problem dyskryminacji rasowej znalazł się też w zasięgu dyskusji nad definicją agresji w związku z rozszerzeniem w r. 1953 radzieckiego

²¹ Zbiór Gelberga, t. III, s. 335.

²² Dz. U., 1952, nr 2, poz. 9.

²³ Doc. A/CN. 4/88 z 5 sierpnia 1954 r.

projektu definicji o agresję pośrednią, ekonomiczną i ideologiczną (obok zasadniczego typu — agresji bezpośredniej, czyli zbrojnej). Według projektu radzieckiego agresja ideologiczna polega m. in. na „popieraniu propagandy poglądów faszystowsko-nazistowskich, dyskryminacji rasowej i narodowej oraz nienawiści i pogardy wobec innych narodów”²⁴. Jednak i te prace nie zostały ostatecznie zakończone.

C. Projekt deklaracji ONZ o prawach i obowiązkach państw, opracowany przez Komisję Prawa Międzynarodowego w r. 1948, dyskutowany na Zgromadzeniu Ogólnym, a przekazany państwom członkowskim celem skomentowania — pozostający nadal tylko projektem, zawiera w art. 6 następujące sformułowanie: „Państwo ma obowiązek szanowania praw człowieka i jego podstawowych wolności, bez różnicy rasy, religii, języka i płci”²⁵.

I te nie doprowadzone do ostatniej fazy prace miały jednak wpływ na precyzowanie treści normy antydyskryminacyjnej, ukazywały bowiem stanowisko wielu państw w tej sprawie.

§ 10. Lepsze rezultaty w omawianej dziedzinie dały prace ONZ związane z systemem powierniczym i likwidacją kolonializmu. Postanowienia antydyskryminacyjne w odniesieniu do terytoriów powierniczych zawiera — jak wspomniano wyżej — art. 76 lit. „c” Karty NZ. Układy powiernicze z państwami administrującymi tymi terytoriami statuuja obowiązek administracji zgodnej z art. 76, a więc wykluczającej dyskryminację rasową. Najjaśniej obowiązek ten ujęty został w układzie powierniczym, dotyczącym włoskiego Somali. Art. 20 układu stwierdza: „Władza administrująca zapewni mieszkańcom terytorium całkowitą swobodę mowy, prasy, zgromadzeń i petycji bez względu na różnice rasy, płci, języka, przekonań politycznych lub religii”²⁶. W art. 8 załączonej deklaracji zasad konstytucyjnych czytamy: „Władza administrująca [...] zapewni mieszkańcom terytorium prawa człowieka i zasadnicze wolności oraz pełną równość wobec prawa bez względu na różnice rasy, płci, przekonań politycznych lub religii”.

Deklaracja o przyznaniu niepodległości krajom i narodom kolonialnym, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne 14 grudnia 1960 r.²⁷ nie jest zwrócona bezpośrednio przeciwko dyskryminacji rasowej; głosząc jednak

²⁴ Por. W. Morawiecki: *Walka o definicję agresji w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1956, s. 346.

²⁵ Doc. A/CN. 4/2 z 15 grudnia 1948 r.

²⁶ Trusteeship Council, Trusteeship Agreement for the Territory of Somaliland under Italian Administration as approved by the General Assembly on 2 December 1950, T (Agreement) 10,8 August 1951.

²⁷ Uchwała 1514/XV. Por. L. Antonowicz: *Likwidacja kolonializmu ze stanowiska prawa międzynarodowego*, Warszawa 1964.

prawo wszystkich narodów do samostanowienia i podkreślając, że powoływanie się na niedostateczny stopień przygotowania politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego nie może służyć jako usprawiedliwienie dla opóźniania przyznania tym narodom niepodległości, a ponadto kładąc nacisk na równość ludzi i narodów — niszczy fundamenty dyskryminacji.

Do zagadnienia dyskryminacji rasowej nawiązuje już bezpośrednio rezolucja Zgromadzenia Ogólnego z 19 grudnia 1961 r.²⁸, która „potępia politykę i praktykę dyskryminacji rasowej i segregacji na terytoriach niesamodzielnych” oraz stwierdza, że „w żadnym przypadku nie może być usprawiedliwione istnienie dyskryminacji rasowej w jakiegokolwiek dziedzinie życia niesamodzielnych terytoriów”, a wreszcie wzywa do natychmiastowego uchylenia wszelkich ustaw i przepisów zmierzających do popierania lub sankcjonowania bezpośrednio lub pośrednio dyskryminacyjnej polityki i praktyki, opartej na dyskryminacji rasowej.

§ 11. Impuls polityczny do rozwoju antyrasistowskiej normy prawa międzynarodowego dały w pierwszym rządzie rasistowskie przestępstwa z okresu drugiej wojny światowej. Ponieważ jednak w pierwszych latach po wojnie uważano, że hitleryzm jest zniszczony całkowicie, a jego pogrobowcy w Niemczech Zachodnich nie mieli jeszcze możliwości rozwoju — wydawało się, że prawdopodobieństwo powtórzenia się zbrodni ludobójstwa czy innych zbrodni rasistowskich nie jest groźne. Całkowita zaś likwidacja „normalnej” dyskryminacji rasowej, związanej z kolonializmem, nie była na rękę mocarstwom kolonialnym, mającym jeszcze wpływ na sposób głosowania większości członków ONZ, dlatego też problematyka prawa walki z dyskryminacją rasową rozważana była na ogół teoretycznie, abstrakcyjnie i bez pośpiechu.

Sytuacja jednak powoli się zmieniała. Od r. 1948 nowy bodziec polityczny stanowiło dojście do władzy w Unii Południowej Afryki skrajnych nacjonalistów, twórców hasła „apartheidu”, budujących na oczach świata rasistowsko-kastowo-niewolniczy ustrój państwowy. Istniejący od dawna południowoafrykański rasizm przybierał formy coraz bardziej rażące. Fakty te przyciągały uwagę Zgromadzenia Ogólnego, a następnie Rady Bezpieczeństwa, które zareagowały powzięciem wielu uchwał antyrasistowskich. Pod auspicjami ONZ doszło też do sformułowania tekstów konwencji antydyskryminacyjnych.

Takiemu rozwojowi sytuacji sprzyjała zmiana układu sił w ONZ w związku z uzyskaniem niepodległości i członkostwa ONZ przez wszystkie niemal kolonie afrykańskie. Państwa te wraz z większością państw azjatyckich, państwami socjalistycznymi i niektórymi państwami Ame-

²⁸ Uchwała 1698/XVI.

ryki Łacińskiej stanowią odtąd zdecydowaną większość ONZ, zgodną co do potępienia rasizmu i kolonializmu. Miejsce długo rozważanego problemu niedopuszczalności dyskryminacji rasowej zajął problem ostatecznej jej likwidacji.

§ 12. Sprawa „apartheidu” znajduje się na porządku dziennym prac różnych organów ONZ bez mała od lat 20 — przy zmieniających się punktach wyjściowych. Naprzód zajmowano się dyskryminacyjnym traktowaniem ludności pochodzenia hinduskiego w wyniku skarg Indii i Pakistanu, opartych m. in. na naruszaniu przez rząd południowoafrykański umownych zobowiązań międzynarodowych, a także sprzecznymi z postanowieniami mandatu Ligi Narodów dyskryminacyjnymi poczynaniami rządu RPA w Afryce Południowo-Zachodniej. W fazie późniejszej ONZ zajęła się w pełni problematyką dyskryminacyjnych praktyk na całym terytorium Afryki Południowej w odniesieniu do całej ludności „niebiałej”.

Apartheid wyrósł z tego samego pnia co hitleryzm — z przekonania o nierówności ras i wyższości własnej rasy²⁹. Dyskryminacja rasowa przenika wszystkie dziedziny życia Afryki Południowej, stawia poza prawem 4/5 ludności: Murzynów, Mulałów, Hindusów. Władza pozostaje w rękach białej mniejszości, wobec większości stosowany jest narastający terror.

Do Afryki Południowej ciężą geograficznie i politycznie Rodezja i kolonie portugalskie, a w związku z tym coraz wyraźniejsza staje się konfiguracja rasistowskiego bastionu, zajmującego dużą część kontynentu afrykańskiego. Ale przejawy rasizmu nie znikły jeszcze i z innych kontynentów. Dyskryminowani są Murzyni nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale i w Wielkiej Brytanii; nie został zlikwidowany antysemityzm; faszystowskie, rasistowskie doktryny mają jeszcze swych wyznawców w jednym kraju.

Południowoafrykańska polityka dyskryminacji rasowej, rozpatrywana przez ONZ zrazu na bazie jej niezgodności z umowami międzynarodowymi, dotyczącymi imigrantów hinduskich i z postanowieniami mandatu Ligi Narodów, przesuwą się na płaszczyznę niezgodności apartheidu z zasadami Karty NZ.

Uchwał Zgromadzenia Ogólnego, początkowo łagodnych i apelujących do władz południowoafrykańskich o zmianę polityki, a następnie coraz ostrzej potępiających tę politykę, było zbyt wiele, aby je można było wszystkie cytować. Ograniczymy się do przykładów.

Uchwała z 5 grudnia 1952 r.³⁰: „1) stwierdza, że w społeczeństwie

²⁹ Por. J. Balicki: *Apartheid, Studium prawno-polityczne rasizmu w Afryce Południowej*, Warszawa 1967.

³⁰ Uchwała 618 B/VII.

wielorasowym harmonia i poszanowanie dla praw ludzkich i wolności są najlepiej zabezpieczone, gdy ustawodawstwo i praktyka zmierzają do zapewnienia równości wobec prawa osobom bez względu na rasę, religię lub kolor skóry i gdy udział gospodarczy, społeczny, kulturalny i polityczny wszystkich grup rasowych oparty jest na podstawie równości; 2) stwierdza, że polityka rządowa państw członkowskich, która nie zmierza do tych celów, ale dąży do kontynuowania lub powiększania dyskryminacji, jest sprzeczna ze zobowiązaniami członków, wynikającymi z art. 56 Karty; 3) wzywa uroczyście wszystkie państwa członkowskie do uzgodnienia swej polityki z wynikającymi z Karty zobowiązaniami popierania poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności”.

Kolejne uchwały Zgromadzenia Ogólnego notowały z rosnącym niepokojem sprzeczność polityki władz południowoafrykańskich z zobowiązaniami wynikającymi z Karty NZ, apelowały o jej zmianę, ale brak było jeszcze wyraźnego potępienia. Znajdujemy je dopiero, począwszy od r. 1956.

Od r. 1960 aktywność Zgromadzenia Ogólnego w tej materii zaczyna się przeplatać z działalnością Rady Bezpieczeństwa. Uchwała Rady Bezpieczeństwa z 1 kwietnia 1960 r.³¹, po wytknięciu rządowi UPA stałego lekceważenia uchwał Zgromadzenia Ogólnego oraz biorąc pod uwagę „słowa oburzenia i poważne zaniepokojenie rządów i ludów świata z powodu wydarzeń w UPA”, stwierdza, że „sytuacja w Afryce Południowej doprowadziła do międzynarodowego naprężenia i w razie dalszego jej trwania może zagrozić międzynarodowemu bezpieczeństwu i pokojowi”, wzywa wreszcie rząd UPA do „zainicjowania kroków zmierzających do harmonii rasowej, opartej na równości, celem zapewnienia, że obecna sytuacja nie będzie kontynuowana ani się nie powtórzy i do porzucenia swej polityki apartheidu i dyskryminacji rasowej”.

Apele przeradzały się w potępienie, ale ciągle jeszcze brak było kroków zdecydowanie zwróconych przeciwko apartheidowi. Problem sankcji został postawiony na porządku dziennym dopiero w r. 1961. Uchwały Zgromadzenia Ogólnego z 13 kwietnia i 28 listopada 1961 r.³² wzywały państwa członkowskie do rozważenia podjęcia zgodnych z Kartą NZ i możliwych dla nich indywidualnych i zbiorowych akcji, celem skłonienia RPA do rezygnacji z dyskryminacji rasowej.

Uchwała z 6 listopada 1962 r.³³ potępiła lekceważenie przez rząd RPA obowiązków wynikających z Karty NZ; wskazywała, że kontynuacja tej polityki poważnie zagrażała międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeń-

³¹ Uchwała 134/1960.

³² Uchwały 1598/XV i 1663/XVI.

³³ Uchwała 1761/XVII.

stwu i wzywała państwa członkowskie do zastosowania sankcji wobec RPA: zerwania stosunków dyplomatycznych, zamknięcia portów dla statków południowoafrykańskich i lotnisk dla samolotów, bojkotu towarów, wstrzymania się od eksportu broni i amunicji.

Nastąpiły jeszcze cztery uchwały Rady Bezpieczeństwa³⁴. Rada stwierdzała, iż polityka apartheidu stanowi pogwałcenie Karty NZ, a sytuacja w Afryce Południowej poważnie zagraża międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu; wyrażała przekonanie, że polityka apartheidu budzi wstręt w sumieniu ludzkości; wzywała rząd Afryki Południowej do zaniechania polityki dyskryminacyjnej. Wezwała wreszcie uroczyście wszystkie państwa do niezwłocznego zaprzestania sprzedaży oraz wysyłki broni i amunicji, a także pojazdów wojskowych do Afryki Południowej.

W ostatnich latach wielkie mocarstwa zachodnie, aczkolwiek zainteresowane w handlu z RPA, dbające o swoje w tym kraju olbrzymie inwestycje i nie dążące do osłabienia antykomunistycznego bastionu, zmuszone są pod naporem opinii publicznej, także we własnych państwach, pójść na słowne potępienie rasizmu RPA w deklaracjach własnych i w podejmowanych przy ich udziale uchwałach organizacji międzynarodowych, jak również na wyrażenie zgody na pewne sankcje wobec RPA (co prawda nie najbardziej skuteczne i w sprawach zasadniczych obchodzone w praktyce przez koła wielkokapitalistyczne).

Gdy w pierwszych latach debat w organach NZ przedstawiciele wielu państw szukali jeszcze okoliczności łagodzących dla apartheidu, a w każdym razie uchylali się od potępienia go w głosowaniu — ostatnie lata przyniosły już jednomysłność Rady Bezpieczeństwa w ocenie apartheidu — przy sformułowaniu ciągle jeszcze łagodniejszych jednak od sformułowań Zgromadzenia Ogólnego — jak również quasi-jednomysłność Zgromadzenia Ogólnego (oprócz samej Republiki Południowej Afryki nie potępia apartheidu tylko Portugalia).

Odrzucany jest coraz bardziej zdecydowany argument, jakoby polityka rasistowska RPA stanowiła jej sprawę wewnętrzną i nie mogła być przedmiotem ingerencji ONZ w myśl art. 2, ust. 7 Karty, a zwycięża teza, że polityka ta, jako sprzeczna z przyjętymi przez RPA zobowiązaniami członkowskimi ONZ oraz zagrażająca międzynarodowemu bezpieczeństwu i pokojowi, nie może być uważana za sprawę wewnętrzną tego państwa.

W debatach organów ONZ podkreślane były analogie między polityką apartheidu a ludobójstwem. Wreszcie uchwała z 26 października 1966 r.³⁵, potępiając dyskryminację rasową i apartheid wyznaczyła dzień 21 marca

³⁴ Uchwały: 181/1963 z 7 sierpnia 1963 r.; 182/1963 z 4 grudnia 1963 r., 190/1964 z 9 czerwca 1964 r., 191/1964 z 18 czerwca 1964 r.

³⁵ Uchwała 2142/XXI.

jako międzynarodowy dzień walki z dyskryminacją rasową, a uchwała z 16 grudnia 1966 r.³⁶ piętnowała apartheid jako zbrodnię przeciwko ludzkości. Nastąpiło też pozbawienie RPA członkostwa szeregu organizacji międzynarodowych czy też dobrowolne jej wystąpienie w wyniku wrogości i nacisku innych państw członkowskich³⁷.

§ 13. Na tle tych dwu zasadniczych impulsów politycznych: zbrodni hitlerowskich i polityki apartheidu, przy istnieniu dodatkowego — rasistowskich przejawów kolonializmu i neokolonializmu, należy rozpatrzeć zasadnicze akty normotwórcze ONZ i jej organizacji wyspecjalizowanych, potępiające i zwalczające dyskryminację w ogóle, a dyskryminację rasową w szczególności. W porządku chronologicznym wymienić należy naprzód konwencje opracowane przez organizacje wyspecjalizowane ONZ.

Konwencja nr 111 z 25 czerwca 1958 r.³⁸, dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, uchwalona przez konferencję Międzynarodowej Organizacji Pracy, nawiązuje we wstępie do Deklaracji Filadelfijskiej³⁹ i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. W art. 1 znajdujemy definicję dyskryminacji: „Dla celów niniejszej konwencji określenie «dyskryminacja» oznacza: a) wszelkie rozróżnienie, wyłączenie, uprzywilejowanie oparte na rasie, kolorze skóry, płci, religii, poglądach politycznych, pochodzeniu narodowym lub społecznym, które powoduje zniweczenie albo naruszenie równości szans lub traktowania w zakresie zatrudnienia lub wykonywania zawodu: b) wszelkie inne rozróżnienie, wyłączenie lub uprzywilejowanie powodujące zniweczenie albo naruszenie równości szans lub traktowania w zakresie zatrudnienia lub wykonywania zawodu [...]” Z art. 2 konwencji wynika obowiązek państw-stron do prowadzenia takiej polityki krajowej, która daje wszystkim równe szanse i eliminuje wszelką dyskryminację.

Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty⁴⁰, przyjęta przez Konferencję Generalną UNESCO, zawiera następującą definicję: „w rozumieniu niniejszej konwencji wyraz «dyskryminacja» oznacza wszelkie wyróżnianie, wykluczanie, ograniczanie lub uprzywilejowanie ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie,

³⁶ Uchwała 2202/XXI.

³⁷ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Komisja Gospodarcza dla Afryki, Organizacja do spraw Wyżywienia i Rolnictwa, Organizacja do spraw Wychowania, Nauki i Kultury, ale także np. Światowy Komitet Olimpijski.

³⁸ Dz. U. 1961, nr 42, poz. 218.

³⁹ Deklaracja Filadelfijska, przyjęta przez Międzynarodową Organizację Pracy i stanowiąca część konstytucji tej organizacji, głosi: „Wszystkie istoty ludzkie, bez względu na rasę, religię lub płeć, mają prawo dążyć do materialnego dobrobytu jak i do duchowego rozwoju w warunkach wolności, godności, ekonomicznej pewności i równych sposobności”.

⁴⁰ Dz. U. 1964, nr 40, poz. 268.

przekonania polityczne lub jakiegokolwiek inne, narodowość lub pochodzenie społeczne, sytuację materialną lub urodzenie, które ma na celu albo, którego skutkiem jest przekreślenie lub naruszenie zasady jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty, a w szczególności [...]” (następuje wyliczenie typów dyskryminacji w dziedzinie oświaty).

Obie konwencje zwrócone są przeciwko dyskryminacji *sensu largo*, nie tylko rasowej, ale wymieniają rasę i kolor skóry na pierwszym miejscu — i niewątpliwie we współczesnym świecie najczęściej mieć będą zastosowanie właśnie do zwalczania dyskryminacji rasowej.

Znaczenie tych konwencji polega przede wszystkim na tym, że zobowiązują one państwa-sygnatariuszy do likwidowania dyskryminacji rasowej na swoich terenach w dziedzinach zasadniczych; przy rzeczywistym usunięciu dyskryminacji gospodarczej, przy zrównaniu możliwości wszystkich mieszkańców w dziedzinie zatrudnienia i zarobków, przy uzależnieniu ich od kwalifikacji, a nie od rasy — wszelka inna dyskryminacja rasowa skazana jest na obumarciu⁴¹; usunięcie zaś dyskryminacji w dziedzinie oświaty wyrównuje szanse w dziedzinie gospodarczej i awansu społecznego — i również powinno prowadzić do wyrugowania wszelkiej innej dyskryminacji.

§ 14. W styczniu 1960 r., gdy Podkomisja do Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości odbywała sesję, zanotowano niepokojący wzrost przejawów dyskryminacji rasowej w świecie, pogorszenie sytuacji w RPA w związku z wydarzeniami w Sharpeville⁴², jak również serię ekscesów antysemickich w Niemieckiej Republice Federalnej. Inicjatywa Podkomisji, dotycząca potępienia tych wydarzeń, jako naruszających zasady Karty NZ i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, oraz kontynuowania badań celem zalecenia najskuteczniejszych metod zwalczania rasizmu, została zaaprobowana przez wszystkie decydujące organy międzynarodowe — Komisję Praw Człowieka, Radę Gospodarczo-Społeczną i Zgromadzenie Ogólne.

W r. 1961 Podkomisja wystąpiła z sugestią uchwalenia konwencji nakładającej na państwa członkowskie obowiązek zakazania tego rodzaju przejawów rasizmu, jak wspomniane wyżej.

Na XVII sesji Zgromadzenia Ogólnego grupa państw afrykańskich przedłożyła projekt konwencji antyrasistowskiej. Okazało się jednak, że szereg delegacji woli deklarację w tej materii od konwencji; pewne delegacje zaś domagały się objęcia konwencją czy deklaracją dyskryminacji

⁴¹ Zdają sobie z tego dobrze sprawę władze Afryki Południowej; uzasadniają one nierówność gospodarczą różnych ras obawą białej ludności, iż równość gospodarcza prowadzi do równości politycznej.

⁴² Policja otworzyła ogień do demonstrantów murzyńskich, zabijając 67 i raniąc 200.

nie tylko rasowej, ale i religijnej. Zgromadzenie Ogólne postanowiło więc wszcząć prace nad czterema aktami zamiast nad jednym, a mianowicie nad dwiema deklaracjami i dwiema konwencjami zwróconymi przeciwko dyskryminacji rasowej oraz religijnej. Priorytet przyznano aktom przeciwko dyskryminacji rasowej. Deklaracja i projekt konwencji zostały uchwalone i stanowią uwieńczenie normy prawa międzynarodowego, zakazującej dyskryminacji rasowej.

§ 15. Deklaracja w sprawie zlikwidowania wszelkich form dyskryminacji rasowej⁴³ uchwalona została przez Zgromadzenie Ogólne jednogłośnie 20 listopada 1963 r.⁴⁴

Deklaracja powołuje się na postanowienia Karty NZ, na Powszechną Deklarację Praw Człowieka, na zwrócone przeciwko dyskryminacji rasowej uchwały Zgromadzenia Ogólnego oraz na akty będące dziełem organizacji wyspecjalizowanych; stwierdza, że „wszelkie doktryny różnicowania rasowego lub wyższości rasowej są fałszywe z punktu widzenia naukowego, godne potępienia z punktu widzenia moralnego oraz niesłuszne i niebezpieczne z punktu widzenia społecznego”; a także „stosowanie wobec ludzi dyskryminacji z powodu ich rasy, koloru skóry lub pochodzenia etnicznego stanowi obrazę godności człowieka i powinno być potępione jako zaprzeczenie zasad Karty Narodów Zjednoczonych, jako pogwałcenie praw człowieka i podstawowych wolności proklamowanych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, jako przeszkoda w utrzymywaniu przyjaznych i pokojowych stosunków między narodami, jako czynnik mogący zakłócić pokój między ludźmi i mogący zakłócić ich bezpieczeństwo”⁴⁵.

Deklaracja zobowiązuje wszystkie państwa do niestosowania dyskryminacji rasowej, podjęcia szczególnych wysiłków celem zapobieżenia jej, zrewidowania w tym celu polityki oficjalnej, uchylecia ustaw i zarządzeń, tworzących lub utrwalających dyskryminację, zapewnienia skutecznej ochrony sądowej przed dyskryminacją, zakazania propagandy rasowej i zlikwidowania organizacji o celach rasistowskich.

§ 16. Tekst Konwencji o zlikwidowaniu wszelkich form dyskrymi-

⁴³ Por. F. Przetacznik: *Deklaracja antyrasistowska*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1964, nr 6.

⁴⁴ Uchwała 1906/XVIII.

⁴⁵ Podkreślenie związku między dyskryminacją a zagrożeniem pokoju światowego ma szczególną wagę. Związek ten polega m. in. na tym, że rządy praktykujące politykę dyskryminacji usiłują utrwalić swe panowanie drogą awantur wojennych i sukcesów zewnętrznych, ponadto bezwzględnie realizowana zasada nierówności obraża uczucia i narusza interesy innych narodów, pogarszając przez to stosunki międzynarodowe. Skoro zaś dyskryminacja rasowa zagraża pokojowi światowemu, Rada Bezpieczeństwa ma prawo w imieniu społeczności międzynarodowej zastosować najdalej idące środki represji międzynarodowej.

nacji rasowej⁴⁶ uchwalony został przez Zgromadzenie Ogólne 19 stycznia 1966 r. Konwencja weszła w życie w grudniu 1968 r. po złożeniu 27 dokumentu ratyfikacyjnego — przez Polskę.

W Konwencji znajdujemy definicję dyskryminacji rasowej, opartą na kryteriach zbliżonych do kryteriów stosowanych przy opracowaniu konwencji antydyskryminacyjnych przez organizacje wyspecjalizowane ONZ. Dyskryminacja rasowa określona zostaje jako „wszelkie wyróżnienie, wyłączenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie oparte na rasie, kolorze skóry, pochodzeniu lub przynależności narodowej czy etnicznej, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie lub uszczuplenie opartego na zasadzie równości uznania, wykorzystywania lub wykonywania praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej, kulturalnej bądź w każdej innej dziedzinie życia publicznego”.

Konwencja precyzuje umowne obowiązki stron *pro futuro*, wychodząc w pewnych szczegółach poza postanowienia Deklaracji. Dotyczy to zwłaszcza postanowień Konwencji o rozstrzyganiu sporów między stronami; dość szerokie kompetencje ma w tej sprawie Komitet do spraw Zlikwidowania Dyskryminacji Rasowej. Przewidziana też jest możliwość — uzależniona od wyrażonej przez państwo-stronę zgody — przyjmowania petycji od jednostek w sprawach dotyczących dyskryminacji rasowej.

Wyliczone w Konwencji podstawowe obowiązki państw obejmują: potępienie dyskryminacji rasowej; niedyskryminowanie osób i instytucji przez władze i instytucje; niepatronowanie dyskryminacji stosowanej przez jakiekolwiek osoby czy organizacje; odpowiednie zrewidowanie polityki i ustawodawstwa; położenie wszelkimi środkami kresu dyskryminacji stosowanej przez kogokolwiek; popieranie integracji rasowej; potępienie propagandy rasistowskiej; uznanie za przestępstwo rozpowszechniania idei dyskryminacji rasowej; uznanie organizacji rasistowskich za nielegalne; zapewnienie skutecznej ochrony sądowej i administracyjnej przed aktami dyskryminacji rasowej; skuteczne zwalczanie dyskryminacji rasowej w dziedzinie nauczania, oświaty, kultury i informacji.

§ 17. Należą wreszcie do wielkiej kodyfikacji antydyskryminacyjnej Pakty Praw Człowieka, których teksty uchwaliło Zgromadzenie Ogólne 16 grudnia 1966 r.⁴⁷ Wejdą one w życie po dokonaniu 35 ratyfikacji. Pakty precyzują dokładnie umowne obowiązki państw w dziedzinie ochrony praw człowieka, wychodząc w niektórych szczegółach poza postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Pakt praw cywilnych i politycznych oraz Pakt praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych zawierają pewne identyczne postanowienia, z których wynika obowiązek

⁴⁶ Uchwała 2106/XX.

⁴⁷ Uchwała 2200/XXI.

państw-sygnatariuszy zapewnienia wszystkim ludziom równouprawnienia w korzystaniu z praw bez jakiegokolwiek dyskryminacji z powodu rasy, koloru skóry, płci, języka, wyznania, przekonań politycznych czy innych, pochodzenia narodowego lub społecznego, majątku, urodzenia czy innego stanu.

Znaczenie zakazu dyskryminacji w całokształcie postanowień Paktów wynika i z innych postanowień, np. art. 4 Paktu praw cywilnych i politycznych, dopuszczając ograniczenia praw człowieka w czasie istnienia niebezpieczeństwa publicznego, zastrzega, że ograniczenia takie nie mogą powodować dyskryminacji z powodu rasy, koloru skóry, płci, języka, wyznania lub pochodzenia społecznego. Tenże Pakt przyznaje każdemu obywatelowi prawo do uczestniczenia w rządzeniu krajem bez dyskryminacji, a art. 26 stanowi, że ustawodawstwo powinno zabraniać wszelkiej dyskryminacji. Zabroniona jest na podstawie art. 20 propaganda na rzecz nienawiści rasowej i narodowej.

§ 18. Normy partykularnego prawa międzynarodowego, zachodnio-europejskiego i amerykańskiego, zgodne z generalną normą antyrasistowską, stanowią dodatkowe potwierdzenie jej istnienia i zasięgu.

Statut Organizacji Państw Amerykańskich, uchwalony 30 kwietnia 1948 r., obowiązujący od 13 grudnia 1951 r. po ratyfikacji przez 21 państw, zawiera przepisy następujące: art. 5 lit. „j”: „[...] Państwa amerykańskie proklamują prawa zasadnicze jednostki bez różnicy rasy, narodowości, wiary lub płci”; art. 29: „Państwa-członkowie zgadzają się, że pożądane jest oparcie rozwoju ich ustawodawstwa społecznego na następujących podstawach: a) wszystkie istoty ludzkie, bez różnicy rasy, narodowości płci, wiary lub stanu społecznego, mają prawo do osiągnięcia dobrobytu materialnego i rozwoju duchowego w warunkach wolności, godności, równości szans i bezpieczeństwa gospodarczego [...]”⁴⁸

Konwencja o ochronie praw człowieka i wolności zasadniczych, podpisana w Rzymie, obowiązująca 14 państw europejskich od r. 1953⁴⁹, zawiera w art. 14 następujące postanowienie: „Korzystanie z praw i wolności określonych w niniejszej konwencji zapewnione będzie bez stosowania dyskryminacji z jakichkolwiek powodów, takich jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, polityczne lub inne przekonania, pochodzenie narodowe lub społeczne, związek z jakąkolwiek mniejszością narodową, majątek, urodzenie lub inny stan”.

§ 19. Istnienie normy prawa międzynarodowego, zakazującej dyskryminacji rasowej, wynika więc w pierwszym rzędzie z zasad norymberskich i z postanowień Karty NZ. Normę tę rozbudowują i pogłębiają umo-

⁴⁸ Zbiór Gelberga, t. III, s. 290 i 293.

⁴⁹ United Nations, Treaty Series, 1955, t. 213, s. 221.

wy międzynarodowe: Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, konwencje MOP i UNESCO, Konwencja w sprawie zlikwidowania wszelkich form dyskryminacji rasowej — a od momentu, gdy złożona będzie wymagana minimalna liczba dokumentów ratyfikacyjnych, także Pakty Praw Człowieka będą spełniać taką rolę.

Zakaz dyskryminacji w ogóle, a dyskryminacji rasowej w szczególności, wynikający z Karty NZ, jest wiążący dla wszystkich państw członkowskich, a w świetle art. 2 ust. 6 Karty także dla państw nieczłonkowskich. Zakaz ten istniałby w prawie międzynarodowym i bez Karty NZ — w oparciu o zasady norymberskie.

Postanowienia konwencji uchwalonych pod auspicjami organizacji wyspecjalizowanych oznaczają rozpracowanie obowiązującej normy w dwu odrębnych dziedzinach — zatrudnienia i oświaty. Konwencja antyrasistowska i Pakty Praw Człowieka precyzują generalną normę, a zwłaszcza zwiększają możliwość egzekwowania jej postanowień, ale normy tej nie tworzą. Państwa, które nie przystąpiły i nie przystąpią do żadnej z tych konwencji, nie przestają być wiązane generalną normą, zakazującą dyskryminacji rasowej.

§ 20. Oprócz umów międzynarodowych już obowiązujących lub mających obowiązywać w niedalekiej przyszłości istnieją w odniesieniu do dyskryminacji rasowej liczne — omówione wyżej — uchwały Zgromadzenia Ogólnego NZ, zatwierdzające zasady prawa norymberskiego, potępiające ludobójstwo i rasizm, a następnie apartheid, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, deklaracja antykolonialna, deklaracja antyrasistowska. Uchwały te dokładnie wyrażają negatywny stosunek społeczności międzynarodowej do dyskryminacji rasowej, przy czym duże znaczenie posiada fakt, że uchwały powzięte zostały jednomyślnie lub prawie jednomyślnie.

Nie ma we współczesnej doktrynie prawa międzynarodowego zgodności co do prawotwórczego znaczenia uchwał organizacji międzynarodowych. Skłonni do przyznawania uchwałom takiej mocy są niektórzy prawnicy-internacjoniści w państwach burżuazyjnych⁵⁰ w związku z ogólną tendencją do pomniejszania roli suwerenności państwowej. W państwach socjalistycznych problemem tym zajmowali się szczególnie prawnicy polscy i radzieccy.

Prawnicy polscy odrzucają koncepcję, jakoby uchwały organizacji

⁵⁰ M. in.: Fauchille: *op. cit.*, t. I, s. 48; C. G. Fenwick: *International Law*, Fourth Edition, New York 1965, s. 49 i 97; H. Kelsen: *Théorie du droit international public*, Académie de Droit International, Recueil des Cours, 1953, t. 84, ss. 169 - 170; M. Virally: *La valeur juridique des recommandations des organisations internationales*, „Annuaire Français de Droit International”, 1956, ss 87 - 88.

międzynarodowych miały moc prawotwórczą, jeżeli ich statuty tego nie przewidują; odnosi się to również do uchwał Zgromadzenia Ogólnego NZ⁵¹; przyznają jednakże tym uchwałom znaczenie interpretacyjne istniejącej normy⁵² czy też dowodu istnienia normy międzynarodowej lub etapu w procesie kształtowania się nowej normy⁵³.

W nauce radzieckiej pozytywną ocenę roli uchwał organizacji międzynarodowych zawiera podręcznik Durdieniewskiego i Kryłowa⁵⁴, a także opracowania Korowina⁵⁵ i Kożewnikowa⁵⁶. Minasjan⁵⁷ przyznaje nawet moc prawotwórczą uchwałom Zgromadzenia Ogólnego, powziętym jednogłośnie lub tylko większością 2/3 głosów, z udziałem przedstawicieli trzech bloków państw — a jako przykład uchwały posiadającej moc wiążącą przytacza właśnie Deklarację w sprawie zlikwidowania wszelkich form dyskryminacji rasowej. Zbliżone stanowisko zajmuje Lewin⁵⁸. Z tego rodzaju poglądami polemizuje Tunkin⁵⁹, ale i on uważa, że „rezolucja Zgromadzenia Ogólnego co do interpretacji jakichkolwiek postanowień Karty NZ, uchwalona jednomyślnie, jest prawnie obowiązująca dla członków ONZ”⁶⁰.

Spośród prawników innych państw socjalistycznych można jeszcze przytoczyć zdanie Jugosłowianina Bartoša⁶¹, który uważa, że zalecenia Zgromadzenia Ogólnego, przyjęte jednomyślnie, uzyskują charakter ogólnych zasad prawa, przyjętych przez narody cywilizowane.

W świetle tego zestawienia ujawnia się istniejąca wśród prawników-internacjonalistów państw socjalistycznych pewna rozbieżność poglądów co do mocy prawotwórczej nawet jednomyślnych uchwał Zgromadzenia Ogólnego, natomiast nie ma różnic co do przyznawania tym uchwałom mocy interpretacyjnej istniejących już norm prawa międzynarodowego.

---

⁵¹ K. Skubiszewski: *Uchwały prawotwórcze organizacji międzynarodowych, Przegląd zagadnień i analiza wstępna*, Poznań 1965, s. 19; L. Gelberg: *Zarys prawa międzynarodowego*, Warszawa 1967, s. 76; S. E. Nahlik: *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*, Warszawa 1967, s. 417.

⁵² Skubiszewski: *op. cit.*, s. 20; Nahlik: *op. cit.*, s. 417.

⁵³ Gelberg: *op. cit.*, s. 77.

⁵⁴ Zob. przyp. 7.

⁵⁵ *Mieżdunarodnoje pravo*, pod red. F. I. Kożewnikowa, Moskwa 1957, s. 9.

⁵⁶ F. I. Kożewnikow: *Obszczepriznannyje principy i normy mieżdunarodnogo prava*, „Sowietkoje Gosudarstwo i Prawo”; 1959, nr 12, s. 17.

⁵⁷ N. M. Minasjan: *Prawo mիրոցո սոսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսս*, Rostow 1966, s. 235.

⁵⁸ D. B. Lewin: *Otwietstwiennost' gosudarstw w sowriemiennom mieżdunarodnom prawie*, Moskwa 1966, s. 102.

⁵⁹ G. I. Tunkin: *Zagadnienia teorii prawa międzynarodowego*, Warszawa 1964.

⁶⁰ *Ibid.*, ss. 161 - 162.

⁶¹ *Medunarodno javno pravo*, Beograd 1954, t. I, ss. 112 - 113.

Można więc stwierdzić, że nie istnieją — na Wschodzie i na Zachodzie — przeszkody doktrynalne przeciwko przyznawaniu uchwałom Zgromadzenia Ogólnego zasadniczego znaczenia — wiążącej interpretacji istniejących norm; odnosi się to i do normy zakazującej dyskryminacji rasowej.

Skoro zaś zakładamy, że norma ta istnieje w powszechnym prawie międzynarodowym co najmniej od momentu obowiązywania Karty NZ, nie ma potrzeby dedukowania zakazu dyskryminacji rasowej z uchwał Zgromadzenia Ogólnego. Uchwały te przyczyniają się jednak do sprecyzowania dość ogólnikowo ujętych postanowień Karty, zakazujących dyskryminacji rasowej, oraz ich dostosowania do poszczególnych dziedzin życia społecznego. Interpretację daną w uchwałach jednomyślnych czy quasi-jednomyślnych (wbrew głosowi państwa naruszającego daną normę, a tym samym naruszającego porządek międzynarodowy) można uznać za wiążącą dla wszystkich członków ONZ, i nie tylko dla nich.

§ 21. Normę antyrasistowską pogłębiają więc i precyzują z jednej strony umowy międzynarodowe, z drugiej zaś uchwały Zgromadzenia Ogólnego NZ, zwrócone przeciwko dyskryminacji rasowej. Norma ta wzbogaca się z upływem lat: o definicję dyskryminacji rasowej; o wyliczenie praw człowieka, zagrożonych praktykami dyskryminacyjnymi; o wyliczenie typów i sposobów dokonywania dyskryminacji rasowej; o wyliczenie metod jej przeciwdziałania — i o szereg innych elementów.

Stopniowo rozszerzano obowiązywanie tej normy w warunkach pokojowych, odrywając ją od stanu wojny, który był jednym z elementów norymberskiego ujęcia przestępstw przeciwko ludzkości.

Szczególnie ważne jest w ostatnich latach usuwanie terytorialnych ograniczeń stosowania omawianej normy, a mianowicie przez zaniechanie umieszczania w umowach międzynarodowych, dotyczących tej sprawy, klauzuli kolonialnej i klauzuli federalnej⁶². Zasadnicze znaczenie ma też objęcie pojęciem dyskryminacji rasowej propagandy rasistowskiej⁶³.

Dla państw członkowskich ONZ istnieje właściwie tylko jeden sposób uchylecia dla siebie mocy obowiązującej interpretacji Karty NZ danej przez Deklarację w sprawie zlikwidowania wszelkich form dyskryminacji rasowej, a mianowicie podpisanie i ratyfikacja bardziej szczegółowej i częściowo dalej idącej konwencji o tej samej nazwie.

Różnice w obowiązkach państw, które staną się stronami tej kon-

⁶² Obie te klauzule znajdują się jeszcze w Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, co spowodowało zgłoszenie przez państwa socjalistyczne zastrzeżeń do tej konwencji. Nie ma już takich klauzul w Konwencji o zlikwidowaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej.

⁶³ Potępienia propagandy rasistowskiej domagały się państwa socjalistyczne, natrafiając na opór państw zachodnich. Jednak została już ona zakazana wyraźnie w Deklaracji i w Konwencji antyrasistowskiej.

wencji i które stronami jej nie będą, nie dotyczą wiążącej dla nich mocy normy antyrasistowskiej. Norma ta jest obecnie ugruntowana w powszechnym prawie międzynarodowym. Różnice dotyczyć będą raczej form i metod rozstrzygania sporów, związanych z realizacją normy antyrasistowskiej; szczegółowe w tej sprawie przepisy zawarte w Konwencji⁶⁴ nie mają odpowiednika w Deklaracji.

§ 22 Dyskryminacja ludzi z powodu ich rasy, płci, języka, wyznania itp. jest sprzeczna ze współczesnym prawem międzynarodowym, stanowi zbrodnię międzynarodową, którą można określić jako zbrodnię dyskryminacji. Jednym z typów tej zbrodni jest zbrodnia dyskryminacji rasowej.

Rozważmy stosunek wzajemny czterech określeń: zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni ludobójstwa, zbrodni dyskryminacji, zbrodni dyskryminacji rasowej. Postawiliśmy już wyżej znak równania między zbrodnią przeciwko ludzkości a zbrodnią dyskryminacji.

Dyskryminacja rasowa jest pojęciem węższym od dyskryminacji w ogóle, która prócz przesłanek rasowych może mieć i przesłanki inne: religijne, polityczne itp. A zatem zbrodnia dyskryminacji jest pojęciem szerszym niż zbrodnia dyskryminacji rasowej.

Zbrodnia przeciwko ludzkości, czyli zbrodnia dyskryminacji jest też pojęciem szerszym od ludobójstwa. Ludobójca jest przestępcą, który nie tylko prześladowa ludzi obcych mu rasowo czy religijnie, ale który ponadto swój stosunek do tych ludzi uznał za uzasadniający fizyczne ich zniszczenie. Ludobójstwo stanowi najcięższy typ zbrodni przeciwko ludzkości, jest jej kwalifikowanym typem⁶⁵, jest najjaskrawszą formą dyskryminacji rasowej czy religijnej.

Zbrodnia przeciwko ludzkości jest zatem pojęciem szerszym, zarówno od zbrodni dyskryminacji rasowej, jak i zbrodni ludobójstwa.

Graficznie można by przestawić wzajemny stosunek tych trzech typów przestępstw za pomocą trzech kół. Duże koło symbolizuje zbrodnię przeciwko ludzkości — zbrodnię dyskryminacji. W obrębie tego koła znajdują się dwa mniejsze, przecinające się ze sobą. Jedno z nich symbolizuje zbrodnię dyskryminacji rasowej, drugie zbrodnię ludobójstwa. Na wspólnej powierzchni obu mniejszych kół mamy ludobójstwo popełnione z pobudek rasistowskich. Na nie pokrywających się częściach obu kół mamy z jednej strony zbrodnię dyskryminacji nie polegającą na zagładzie grupy rasowej, z drugiej strony ludobójstwo popełnione z pobudek innych niż rasistowskie.

§ 23. Norma, mająca na celu ochronę jednostek przed dyskryminacją

⁶⁴ Także w Paktach Praw Człowieka.

⁶⁵ Zob. m. in. T. Cyprian, J. Sawicki: *Walka o zasady norymberskie*, Warszawa 1956, s. 191.

rasową, utworzyła sobie drogę nie tylko do prawa międzynarodowego, ale istnieje także w ustawodawstwie wewnętrznym szeregu państw. W wielu państwach zasada równości ludzi bez względu na rasę podniesiona została do godności jednej z podstawowych zasad konstytucyjnych⁶⁶. Zasada ta ujęta jest precyzyjnie w art. 69 Konstytucji PRL⁶⁷ i znajduje podmurowanie w małym kodeksie karnym⁶⁸.

§ 24. Naruszenie normy prawa międzynarodowego, zakazującej dyskryminacji rasowej, oznacza zatem popełnienie zbrodni dyskryminacji rasowej. Jeżeli ofiarą takiej zbrodni, wynikającej z działalności organów państwa, są obywatele innego państwa — to państwo naruszające normę ponosi odpowiedzialność wobec państwa, którego obywatele ucierpieli, i wobec całej społeczności międzynarodowej. A jeżeli ofiarą dyskryminacji rasowej jest własny obywatel, to wówczas ma również miejsce naruszenie przez państwo jednej z podstawowych norm obowiązującego prawa międzynarodowego — normy antyrasistowskiej.

Kto jednak może domagać się stwierdzenia odpowiedzialności państwa — i na czym odpowiedzialność ta będzie polegać? Sprawa ta, trudna, a jednocześnie bardzo interesująca, stanowi fragment szerszych spornych problemów: podmiotowości międzynarodowo-prawnej jednostki oraz od-

⁶⁶ Por. Przetacznik: *loc. cit.*

⁶⁷ „1. Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej niezależnie od narodowości, rasy i wyznania mają równe prawa we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Naruszenie tej zasady przez jakiegokolwiek bezpośrednio lub pośrednio uprzywilejowanie albo ograniczenie w prawach ze względu na narodowość, rasę czy wyznanie podlega karze. 2. Szerzenie nienawiści lub pogardy, wywoływanie waśni albo poniżanie człowieka ze względu na różnice narodowości, rasy czy wyznania jest zakazane”.

⁶⁸ Art. 30: „Kto publicznie nawołuje do waśni narodowościowych, wyznaniowych lub rasowych albo je pochwała, podlega karze więzienia do lat 5. Art. 31, § 1: „Kto publicznie łży, wyszydza lub poniża grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu przynależności narodowej, wyznaniowej lub rasowej, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”. § 2: „Tej samej karze podlega, kto narusza nietykalność cielesną lub zadaje lekkie uszkodzenie ciała człowiekowi z powodu jego przynależności narodowościowej, wyznaniowej lub rasowej”. Art. 32: „Kto dopuszcza się czynu przestępnego skierowanego przeciwko grupie ludności lub poszczególniej osobie z powodu przynależności narodowościowej, wyznaniowej lub rasowej, jeżeli z czynu tego wynikła śmierć lub ciężkie uszkodzenie ciała albo nastąpiło zakłócenie normalnego biegu życia publicznego lub zagrożenie bezpieczeństwa powszechnego, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 3 lub dożywotnio albo karze śmierci”. Art. 33: „Kto bierze udział w porozumieniu mającym na celu popełnienie przestępstwa, określonego w art. 31 § 2 lub 32, albo w zbiegawisku publicznym, które wspólnymi siłami dopuszcza się takiego przestępstwa, podlega karze więzienia”. Art. 34: „Kto wbrew swemu obowiązkowi nie przeciwdziała popełnieniu przestępstwa, określonego w art. 30 - 33, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”.

powiedzialności państwa za szkodę wyrządzoną własnemu obywatelowi, z naruszeniem przepisów nie tylko prawa wewnętrznego, ale i międzynarodowego. Problemami tymi zamierzam zająć się oddzielnie.

РЕЗЮМЕ

Целью настоящей статьи является доказательство существования нормы всеобщего международного права, запрещающей государствам расовую дискриминацию. Исходным пунктом формирования этой нормы была реакция народов мира на расистские преступления фашистской Германии. Многочисленные декларации по этому вопросу государств антигитлеровской коалиции во время II мировой войны закончились созданием Международного военного трибунала и привлечением к ответственности военных преступников. Принципы Нюрнбергского процесса, основанные на Уставе и приговоре Трибунала, ставят вне права рядом с военными преступлениями преступления против человечества.

Дальнейшая эволюция происходит на форуме Организации Объединенных Наций. Обязанность государств не применять расовую дискриминацию является в Уставе ООН одним из аспектов более широкой обязанности соблюдать права человека. Эта обязанность вытекает из преамбулы Устава и из следующих статей Устава ООН: ст. 1 пункт 3 и статьи 13, 55, 56, 62, 76. Определение установленной в Уставе нормы шло разными путями.

В первом году своего существования Генеральная Ассамблея ООН приняла основные постановления, касающиеся следующих вопросов: немедленного прекращения расовой дискриминации (Постановление 103/I), утверждения Нюрнбергских принципов (95/I), признания международным правом геноцида за преступление (96/I). Значительным шагом в деле гуманизации международного права явились принятые в 1948 г. Всеобщая декларация прав человека и текст Конвенции о предупреждении преступления геноцида и о наказании за него.

Уточнению антидискриминационной нормы способствовали работы, правда не всегда законченные, в которых нашли отражение взгляды многих государств: проект кодекса преступлений против мира и человечества, работы над дефиницией агрессии, проект Декларации ООН о правах и обязанностях государств.

Большое значение для определения антидискриминационной нормы имела деятельность ООН, связанная с системой опеки в международном праве и с основной Декларацией о признании незави-

симости колониальным народам и странам (1514/V), а также другие акты (в том числе антирасистские правила соглашений об опеке).

В статье рассматриваются также антирасистские положения, содержащиеся в Трактатах о мире между сателитами оси (1947 г.) и в четырёх Женевских конвенциях о защите жертв войны (1949 г.).

В последнее двадцатилетие импульс к развитию рассматриваемой нормы дала политика апартхеида, проводимая в Южной Африке. Эта политика расовой дискриминации, сначала рассматриваемая в ООН на базе её несоответствия международным соглашениям относительно индийских эмигрантов и постановлениям мандата Лиги Наций о Юго-Западной Африке, постепенно перешла на плоскость несоответствия апартхеида Уставу ООН. Несколько десятков резолюций Генеральной Ассамблеи и 5 резолюций Совета Безопасности осудили апартхейд как противоречащий международному праву. В последних постановлениях можно найти подчеркивание аналогии геноцида и политики апартхеида, а также осуждение апартхеида как преступления против человечества.

Автор рассматривает основные нормативные акты ООН и её специализированных учреждений, направленные против дискриминации человека вообще и против расовой дискриминации в частности: Конвенцию № 111 (1958 г.) о недопустимости дискриминации в области трудоустройства и найма, Конвенцию о недопустимости дискриминации в области образования, Конвенцию о ликвидации всех видов расовой дискриминации (Резолюция 2106/XX), предшествующую ей Декларацию такого же названия (1904/XVIII), Пакты прав человека (2200/XXI).

Автор работы, рассматривая взаимоотношения между генеральной антирасистской нормой и положениями Конвенций, принятых под эгидой ООН, делает вывод, что конвенции, уточняя генеральные нормы, увеличивают возможности её реализации, разрабатывают её по отдельным областям, но нормы не создают. Государства, не подписавшие ни одной из этих конвенций, не перестают быть связанными генеральной нормой, запрещающей расовую дискриминацию. В следующей части работы содержится информация о антирасистских нормах в международном партикулярном праве Америки и Западной Европы.

Большое отступление посвящается рассмотрению обязывающей силы резолюций Генеральной Ассамблеи, направленных против расовой дискриминации. На основе представленных в статье теорий многочисленных исследователей автор приходит к выводу, что эти резолюции содержат обязательную интерпретацию антирасистской нормы.

В таком же понимании антирасистскую норму, вытекающую из Нюрнбергских принципов и Устава ООН, уточняют с одной стороны международные соглашения, а с другой — резолюции Генеральной Ассамблеи. Норма с течением времени дополнилась дефиницией расовой дискриминации, перечислением прав человека, находящихся под угрозой применения дискриминации, определением типов и способов проведения расовой дискриминации, указанием методов борьбы с ней и т. д.

Развитие этой нормы происходило в направлении расширения обязательности нормы не только в условиях войны, но и мира.

Особенно важным является ликвидация территориальных ограничений в применении этой нормы путем отказа от помещения колониальной и федеральной клаузул в международных соглашениях, касающихся этих вопросов. Очень большое значение имеет отнесение к расовой дискриминации расистской пропаганды.

Дальнейшие рассуждения автора посвящены отношению понятия расовой дискриминации к родственным ему понятиям. Можно, по мнению автора, поставить знак равенства между понятиями преступление против человечества и расовой дискриминацией. Расовая дискриминация является более узким понятием, чем дискриминация вообще, которая кроме расовых предпосылок может содержать в себе и другие: религиозные, политические и т. д. Дискриминация *sensu largo* является более широким понятием чем геноцид, который становится её квалифицированной формой. Понятия геноцида и расовой дискриминации частично совпадают, существует, с одной стороны расовая дискриминация, не связанная с физическим уничтожением людей, а с другой стороны геноцид, проводимый по другим (не расовым) мотивам.

После рассмотрения значения антирасистской нормы во внутреннем законодательстве государств (с учетом польского законодательства) автор сообщает о своих намерениях относительно дальнейших работ, которые будут посвящены проблемам ответственности государств за применение расовой дискриминации в отношении своих граждан и связанной с этим проблеме международной правосубъектности индивидов.

SUMMARY

The aim of this article is to prove the existence of a rule of universal international law prohibiting states to practice racial discrimination. The way in which the world's nations reacted to racialist crimes of Nazi

Germany constituted the starting point of the evolution of this rule. Many declarations of the anti-Nazi coalition during World War II dealt with this problem and led to the creation of the International Military Tribunal and to the penal responsibility of war criminals. The Charter and the Judgment of this Tribunal form together the Nuremberg Principles declaring as punishable, among other war crimes, the crimes against humanity.

A further evolution of the antiracial rule took place in the frame of the United Nations Organization. Duties of states concerning abstention from racial discrimination, expressed in the U. N. Charter, constitute only one aspect of a broader obligation to respect human rights, as formulated in the Charter's Preamble and in articles 1/3, 13, 55, 56, 62, 76 c.

This principle established in the Charter has developed later on in many directions.

The following resolutions were accepted by the General Assembly of the U. N. in the first year of its existence: Resolution 103/I on the immediate cessation of racial discrimination, the confirmation of the Nuremberg Principles (Resolution 95/I), the recognition of genocide as a crime of international law (Resolution 36/I). In 1948 two acts were accepted: the Universal Declaration of Human Rights and the text of the Convention on the Prevention and Suppression of Genocide which form further important steps towards the humanization of international law.

An accurate understanding of the anti-discrimination rule was furthered by some activities which, although not terminated, expressed the views of many states: the draft Code of Offences against Peace and Security of Mankind; the elaboration of the definition of aggression; the draft Declaration of the United Nations on the Rights and Duties of States.

The exactness of the anti-discrimination rule was enhanced by the activities of the U.N. connected with the trusteeship system, culminating in the fundamental Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples (Resolution 1514/XV) as well as in other acts (e.g. antiracist stipulations in the trusteeship agreements).

The article deals then with antiracist regulations formulated outside the scope of the activities of the United Nations, contained in peace treaties concluded with the satellites of the Axis Powers in 1947 and in four Geneva conventions of 1949 on the protection of the victims of war.

In the course of the last 20 years a special stimulus to the development of the rule under discussion was given by the apartheid policy in South Africa. The South African policy of racial discrimination was first of all examined as to its incompatibility with the international agreements

concerning Indian immigrants and with stipulations of the mandate of the League of Nations over South East Africa — it moved however gradually to the question of the incompatibility of apartheid with the principles of the U. N. Charter. Some dozens resolutions of the General Assembly and five resolutions of the Security Council condemned apartheid as not compatible with international law. In recent resolutions the analogy between genocide and the policy of apartheid is being stressed, and apartheid is branded as a crime against humanity.

Next the article deals with fundamental normative acts of the U.N. and its specialized agencies: directed against the racial discrimination of human beings in general, and against racial discrimination in particular: Convention of 1958 concerning Discrimination in respect to Employment and Occupation; Convention of 1960 against Discrimination in Education; Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Resolution 2106/XX) preceded by a Declaration of the same designation; the Human Rights Covenants (Resolution 2200/XXI).

The author reflects then on the mutual relation of the universal antiracist rule and the rules contained in the conventions elaborated by the U.N. He comes to the conclusion that the conventions contribute to the exactness of the universal rule, increase the chances of its implementation, elaborate it in certain fields — but do not create this rule. States which are not parties to any of these conventions are however bound by the universal rule prohibiting racial discrimination.

The article mentions also antiracist rules of particular international law in America and Western Europe.

An extensive digression is devoted to the question whether the resolutions of the General Assembly against racial discrimination have a binding force. The presentation of views of numerous authors leads to the conclusion that these resolutions contain a binding interpretation of the antiracist rule.

Thus the antiracist rule originating from the Nuremberg Principles and from the U.N. Charter finds its clarification, on the one hand, in international agreements and, on the other, in the resolutions of the General Assembly. The basic rule has been enriched in the course of years by such elements, as the definition of racial discrimination; the enumeration of human rights endangered by discriminatory activities; the enumeration of types and means of perpetrating racial discrimination; the enumeration of methods of counteraction and others. This development led to a broader scope of the antiracist rule, to its application also in peacetime.

Especially important is deemed the removal of territorial limitations of the application of the rule under discussion, resulting from the om-

omission in respective international agreements of the colonial clause and the federal clause. The application of the notion of racial discrimination to racist propaganda is also of paramount importance.

Further considerations deal with the interrelation between the notion of racial discrimination and similar notions. A mark of equality can be put between the notion of a crime against humanity and the notion of the crime of racial discrimination. The notion of racial discrimination is narrower than the notion of discrimination in general, which can result not only from racial, but also from religious, political and other premises. Discrimination *sensu largo* is also a notion broader than genocide, its qualified form. The notion of genocide and that of racial discrimination partly coincide; but, on the one hand, there exists racial discrimination which does not lead as far as physical extermination of a racial group — on the other hand, genocide may be committed for non-racial reasons.

The position of the antiracist rule in internal state legislation, with special regard to Polish legislation, is presented.

The author intends to analyse in future articles the problem of the responsibility of states for racial discrimination applied to own citizens and the related problem of individuals as subjects of international law.